

Arany László.

Fölvastatott a szakosztálynak 1907. szeptember 25-iki ülésén.

Az író, kinek arczképét néhány sorban föleleveníteni szándékozom, korszakot nem alkot a magyarság történetében. Hazánk s nemzetünk életében előbb megszülettek az új eszmék, új célok, új törekvések. A kik ez új eszméket valóra váltandók voltak, már javában folytatták a létért való küzdelmet, mikor Arany László, még mint kis gyermek, gond nélkül játszadozott szülőhelyének virágos mezőin, vagy hallgatta a szebb-nél-szebb meséket. Akkor lett férfivá, mikor a politikai harc befeljeződött, mikor az igazi férfias munka napjai elkövetkeztek. Az apa erényei a fiúban is megtalálhatók, azonban talentuma és munkássága a *törzsök* roppant termésével sem temérdekségben, sem értékben nem versenyezhet.

Arany László nem elsőrangú csillag, de alig van művelt magyar ember, ki ne érezné tiszta fényét és meleg tűzű ragyogását. Maga mondja :

Boldog, ki lassan, nyomról lépve nyomra
Egyszerre útján nagy szírt nem mered.

Nyomról-nyomra, lépésről-lépésre haladt ő is. De haladt. S ez az egyenletes haladás, ez az összhangzatos tevékenység, az ő erkölcsi deréksége, személyileg és tárgyilag mindenkor megérdemli a tanulmányozást.

Míg a gyermek s ifjúi években az ember egyénisége egységesen kialakul, két tényező hatását érezzük a legelevenebben: a kor szellemét, s az öröklött tulajdonságokét. Ám Arany László még férfi korában is e két tényező hatása alatt áll, annál inkább hatottak rá gyermekkorában. A komoly és szemérmes szülők ivadékának gyermeki éveit arra az időre esnek, mikor bent a családban, szerte a hazában, mindenütt nemzetünk jövődjére foglalkoztatta az elmét és kedélyeket. Bizonyynal sokat és sokszor hallotta szülőinek keservét. De hallhatta atyja véleményét is azokról a reménykedésekről, melyek az elnyomottakat a megvirradás tiszta hajnalfényével kecsegtették. Hallotta, hogy az országos dolgok forgása nem a reménykedéstől, az elhaló szó mohóságától és hevétől függ, hanem a gyakorlatban megjelenő körülmények kényszerű nyomása

szerint igazodik, hogy nem a lehangosabb magyar a legjobb hazafi, hogy nem mindig a csillogó terv, a nagy zajjal felmerült idea vezet biztos sikerre. A szülői ház és a kor, melyben férfiúvá érett, a látott példa, a hallott események együttesen úgy hatottak Arany Lászlóra, hogy jellemének s minden irányban való tevékenységének a komolyság legyen az alapja. E komolyságot igazolják életének külső körülményei.

Tizennyolcz éves korában egy kötet népmesével gazdagítja irodalmunkat. Shakspere összes művei magyar kiadásába az ifjúkori, vagy gyöngébb színművek közül Arany László *A két veronai ifjút*, a *Tévedések játékát* és a *Sok hűhó semmiért* címűeket fordítja. Tanúlmányt ír 1864-ben Lermontoffról, ki az igazi népiesség talajából nőtt magasra, és akkor, mikor líránk népiessége túlnyomóan különczkedés és duhajkodás volt. Dicséri az orosz költő őszinteségét, mikor a mi líránk telítve volt üres szólamokkal. Hévvvel beszél Lermontoff előadásának eredetiségéről, meleg, mindig őszinte, csordulásig teli, érzelmességéről s kiválóságáról a természet festésében, a megjelenítésben, melyekkel kielégíti az esztétikus és természetvizsgáló kíváncsiakat egyaránt. Oly tulajdonságok egytől-egyig, a melyek a hatvanas években abban a költői nemzedékben, mely a forradalom után lett népszerű, a legtöbbször hiányzanak. S így maga is részt vesz abban a szellemi mozgalomban, melynek irodalmunk jobbainak törekvése szerint célja volt: idegen irodalmak klasszikai alkotásának megismertetésével választékossághoz, tartalomhoz s igazi népiességhez szoktatni a közönséget s a fiatalabb írókat. 1873-ban írja *A délibábok hőseit* s *A húnok harczát*. Irja abban az időben: a kiegyezést követő első esztendőknben, a mikor a nemzetnek egy része még mindig szívesen képzelte magát vissza a hatvanas évek ötleteken alapuló tervezgetéseibe, mikor a nemzetnek másik része csalódottnak, reménye-vesztettnek tartotta magát s ezért bizonyo sapatikus téflenségbe merült.

Valóban Arany Lászlónak majd mindenik műve komolyságának, hasznos komolyságának a bizonyossága már csak azon körülmények által is, a melyek között megjelentek. A legtöbb magán hordja a czélszerűség jellegét. Éppen olyankor jelennek meg, mikor a közszükség kívánja s egyetlen alkotás sincs összes művei öt kötetében, a melyik „kedves játékká súlyedne”. Ezért mondja *Kozma* Andor emlékbeszédében őt legmodernebb írónknak.

Azonban Arany László komolyságának vannak mélyebb bizonyítékai. Nem külső bizonyosságok, mert hisz a körülményeket okosan számba kell venni mindenkinek, hanem belső bizonyítékok, a mik csakis az egyén sajátosságai.

Költőink közül — Zrinyit és Petőfit kivéve — senki sem mélyedt el annyira a nemzet jelen helyzetének és feladatának vizsgálatába, mint

Arany László. Zrinyi a megosztott magyarság egyesülését hirdeti, Petőfi a szabadságot, az emberi jogok életbe léptetését követeli. Csak így maradhat fenn a magyar nemzet.

Arany László is világosan látja a népek történetének keserű tanítását, hogy a tiszta ideált elérni soha sem lehet. Bármily önérettel tölti el az előre törő nemzeteket a cél nemességének tudata, teljes eredményre jutni nem lehet. A már elértnek hitt eszmény és kivívott diadal nyomban jelentkező árnyéka egy új eszmény, új feladat, új küzdelem. Romlásból támad az új élet. A népek életében salak és nemes ércz egygyé vegyülve forr. Az értéktelen rész kiválva veszendőbe megy. A jobbrész tovább él, sorsa új küzdelem most már valamely magasabb, nagyszerűbb célért. S ez a körforgás örökösen ismétlődik, befejezést nem nyer; a végső céltól mindig távol maradunk. Legfőleg az eszmék tisztázódnak sok tusakodás után s nagy emberanyag elpusztulása árán. (Déliabok hőse, I. 4—6 versszak.) Ez a keresztmetszete bármikor is a történelemnek.

Vegyük hozzá még ehhez a felfogáshoz irónk öröklött és nevelkedésben kapott komolyságát. Mi lehetett volna más célja éppen ebben az időben egy Arany Lászlónak, mint az, hogy nemzetét óvja a szélsőségektől, a túlzástól, a szenvedélyek szertelenségétől, apillanatnyi benyomásoknak való hódolástól. Kitartó, szívós és egyetemes munkálkodás biztosíthatja megmaradásunkat, nem pedig az eszmék, a jelszavak után való kapkodás. Ez a feladata a magyar nemzetnek, de ez külön-külön minden magyar embernek. Ez az igazi hazafiság. Hazaszerezetünknek legbecsesebb kifejezése a válvetett, derekas és eszélyes munka.

Ezt hirdeti valamennyi művében s ez minden költői alkotásának célzata. Mégis legtalálhatóbb kifejezését a *Húnok harczában* találjuk meg annak a gondolatnak, hogy mint kell a nemzetnek cselekednie. Kiinduló pontja az a körülmény, hogy a kiegyezés első éveiben nemcsak a kiegyezés elégedetlenei, de az a része is a magyarságnak, amelyik politikai s jogi érdekeit helyreállítva s biztosítottnak vélte, nem látott hozzá az élet gyakorlati feladatainak megvalósításához. Pedig világos volt, hogy a kiegyezés czikkeiben biztosított politikai jogoknak csak a nemzeti társadalom egyetemes tevékenysége adhatja meg az erőt és tekintélyt.

. . . Te magyarom, te maradsz a régi.
Ha veszély nincs rajtad, ha tatár nem kerget,
Bizony a gyors tettvágy most sem igen sűrget,
Verseny heve nem bánt, munkavágy nem sarkal.

De hogy ez így volt, tudjuk belátó jobbainktól, de széltiben hirdették azok, kik nemzetünket csak úgy felületesen ismerték. A *Budapesti Szemle* egyik közelebbi számában érdekesen beszél el Than Károly

azt a vitatkozást, mely közte és báró Liebig J., a vegyész között a hatvanas évek végén folyt le. Liebig ugyanis mereven kijelentette, hogy nincs magyar tudomány, hogy a magyar nyelv nem alkalmas valamely tudomány előadására. Pedig Liebig nem volt ellenségünk. Hát még ellenségeink, a tudatlan és rosszakaró Lőher Ferenczek, milyen hangosan kürtölték, hogy nincs bennünk élni való erő, hogy a magyarság politikai jogainak birtokában is élhetetlen, hogy nem az alkotmányos élet hiánya, de a nemzetben rejlő fogyatkozások miatt hanyatlott s hanyatlík Magyarország, sőt jövője se igen van. Azt, hogy a nemzetben van életerő, tagadták, mert ezek a tehetségek nem működtek ideig-óráig. Annyi alapja mindenesetre volt ennek a pöffeszkedésnek, hogy ama letargia miatt is, mely a gyökeres rendszerváltozások rendes kísérője, az elégedetlenség vagy a többet kívánás miatt is, különösen műszaki téren a magyar elem sem anyagilag, sem szellemileg nem mutatott elég készséget. Nem vette észre, vagy éppen semmibe vette a technika nyújtotta fegyvereket, amikkel pedig Európa nemzetei minket is ijesztő kitarással szállottak meg.

E körülményekből kiindulva, most már a magyarság helyzetére vet világot s azt sub specie aeterni szemléli. Fajunk állott ki már keményebb, az erőket jobban próbatételre kényszerítő harcokat is a múltban, kezdve azon a végzetszerű összecsapáson, mely Attila halála után a húnságot sírba temette. A húnok Arany László felfogásában is az őshazából első ízben kijövő magyarok, mint a hogy krónikáink nyomán a hagyomány hirdette. A fajokkal való vetélkedésben idáig megállta helyét. Megsegítette a magyarok istene. A magyarok istenének megtartó hatalmára való hivatkozással a csüggedőkben megpendíti a bizalom húrját, a reményök vesztetteikben a nemzet jövőjében való hit szikráját pattantja ki. S ekkor célja szerint odaszól a nemzethez:

Mi megóvott eddig, nem bűv csoda volt az,
Nem szellemi tábor s holmi külön isten,
De erőd, de kardod, de hazaszerelmed.

Most is ez tarthat meg. Okos ildom, ép, józan, erős ész; a körülményekhez való bölcs idomulás; célra törő, erős akarat. Jöjjön hát most is a szavak után a tett. Vegye fel a nemzet a küzdelmet most is ott és olyan fegyverekkel, a hol és a milyenekkel fenyegetve van.

Kezdj csak te dologhoz, vedd csak magad észre,
Fogd csak ez új fegyvert igazán két kézre,
Leld ki csak a csinját, tudj vele jól bálni,
A régi hatvágást ezzel is kivágni:
S jöhet a hódító nyiltan avagy titkon,
Tied ez a föld még, te vagy itt még itthon.

Ámbár ismeri költőnk a nagy világtörténeti körforgást s ismeri a magyar faj viharokkal teli küzdelmes múltját, nyíltan hirdeti, hogy helyünket most is megálljuk, ha bátran és kitartóan szembeszállunk. A nemzetnek — még sub specie aeterni véve is — van jövője, de csak abban az esetben, ha szívósan s kitartóan forgatja a kalapácsot, ha tehetségeit kifejti. Sem nagyzó szó, sem bágyadt panasz, csupán a vállvetett munka által tarthatjuk meg a nemzetek sorában méltóságunkat, helyünket.

Hát *A délibábok hőse*ben mire szórja humorát vagy gúnyjának néha a szarkazmusig kifent nyilait? A nemzetnek ama tulajdonságaira, melyek az okos hazafisággal ellenkeznek, melyeknek alapja nem a hazaszeretet, hanem az ábrándozás, a délibáb után való futkosás. S mik ezek a tulajdonságok? A húbeleség, mely, ha csak megvillan előtte a cél, nem számol se idővel, se térrel, vakon rohan — nem előre, hanem vesztébe.

. . . Hipp, hopp! mint gondolat gyerünk!
Szerény kitartás nincs a szítya vérben,
Lassú, kimért munkát nem tűrhetünk.

Korholja a könnyenhivést, a felületességet, mert nagyon kis ok kétségbe ejt s viszont egy kis hazafias tüntetés a reménykedést egészen a forrásig felszökkeníti. Gúnyolja a sültgalambvárás politikáját. Nevetőségessé teszi a honért erővel is rajongókat, kik tűzön-vizen mohón vágnak szolgálni a hazát, csak nem tudják, hogy mivel és hogyan. Keserű gúnyja árad a magyar ember ama tulajdonsága ellen, hogy felületes gyanú, egy-egy elejtett s félremagyarázott szó után készek vagyunk *hazaárulót* fogni.

Okos magyar szokás, hogy hagynt szoktunk
Efféle árulókat irmagul.
S ha jól nem üt ki, a mit tervbe fogtunk,
Őket tekintjük érte bűnbakul.
S midőn merész reményünkből lebuaktunk,
Lelkiünk talán a multon elfogul
S titokban vádat is vet önmagára:
Ráarakjuk a hibát ezek nyakára.

Ezek az általános hibák. De pellengérré állítja az ifjúság léhaságát is, feneketlen öntetszését, érzélgős komolykodását, üres kapkodását. Kigúnyolja a vidéki társadalom eszem-iszomban elmerülő alakjait, a nemtörődöm természetűeket, az ósdiakat. A kép, melyben az Alföld társadalmát élénk rajzolja, egyenesen megdöbbenő, bár igaza van *Baráth* Ferencznek, hogy kissé túlzott. Természetes, hogy sivár és túlzott. Hiszen *A délibábok hőse* a gúnynak és humornak gazdag erejével van kidol-

gozva. De az a túlzás az aggódó, a féltő lélek túlzása, melynek célja a javítás, a hibák szemléltetése által az észretérités.

A *Tünődés* című költeményben már bizonyos megadó, fásult rezignációval sorolja elő hibáinkat.

Mily felfuvalkodott, önhitt dicsekvés,
Kótya-vetye, konczon veszekedés,
Dobot ver az ima.
Nincs időnk az időre várni
S mit szánk, szemünk meg bír kívánni,
Mind kell, egyszerre, ma.

Vak szenvedély vett erőt. S ha valaki *megálljt* mond, hatástalan marad beszéde vagy éppen hazaárulónak kiáltják ki. E költemény minden sorából érezzük, mint sajog a költő lelke szinte a reménytelenségig; mint vérzik szive szinte a megszakadásig a nemzeten elhatalmasodott káros szenvedélyek miatt.

A túlzást, a szenvedélyt vagy az apatikus tétlenséget ostorozza, Arany László abban a néhány bírálatban is, mely a *Budapesti Szemlé*-ben jelent meg. Asbóthnak nyegle következetlenségét, jelszavakon nyugvó ábrándozásait épp oly kérlelhetetlenül szedi szét és semmisíti meg, mint a milyen éles szemmel veszi észre Grünwald Béla túlzásait. Óvatosságra int *Kossuth és a pragmatika szankció* cz. értekezésében s tárgyilagosságot kíván Kossuth íratának megjelenésekor írott s a magyar emigráció mozgalmait ismertető tanulmányában. Választó kerületének s szülővárosának polgárai előtt mondott politikai beszédében is tiszteletreméltó nyíltsággal hirdeti, hogy a magyar nemzetnek mindek felett békességre, viszonyai állandóságára és megszilárdulására van szüksége, hogy erőt nyerjen a további fejlődésre. Az önállóságot és függetlenséget nyilatkozatokkal megcsinálni nem lehet. Azt csak a nemzeti erő és hatalom biztosíthatja és tarthatja fenn. A konjekturális politika, a légvárak építése helyett a higgadt, józan megfontolás politikáját kell folytatnunk. Nem szabad a hírt pattanásig feszíteni. A mi politikánk nehéz és sok körültekintést követel, mert nálunk minden felidézett válság egyszersmind a nemzet léte vagy nem léte nagy kérdését vetheti kockára. Pedig mindent rátenni egyetlen mozzanat döntésére, legnagyobb bűn a haza ellen.

Ime a nemzetnek főbb hibája és fogyatkozása, melyet Arany László kigúnyol, ostoroz és nevetségesnek tüntet föl azért, hogy megértesse a nemzet egyetemével s minden egyes tagjával, hogy a haza sorsának előbbre vitele csupán e hibák abbanhagyásával s korszerű, szívós és általános munkálkodással lehetséges. Ez az üdvös célzat és tanítás Arany László egész írói működésének komoly erkölcsi alapja. Pozitív elme, alkotó jellem. Látja az árnyékot, de rámutat a fényre is.

Nem azt kell értenünk Arany László komolyságán, hogy maga soha sem volt korlátlanul csapongó kedély, hanem melankoliára hajló természetű. Hanem érteni kell azt a széles pillantást, azt az átfogó tehetséget, melynél fogva az eseményeket és jelenségeket mindig a végső eszményhez, a főfeladathoz viszoyítva látja és láttatja s nem esetlegességükben, nem napi jelentőségük szerint. Értjük azt az erkölcsi bátorságot, melylyel éppen a végső ideál megközelíthetése végett pathosának, gúnyjának és humorának gazdag költőiségével a nemzetet a nyegléségtől elriasztani törekedik. Értjük azt a tiszta és méltóságos harmóniát, mely műveinek célzata s életének mindennapi tevékenysége között van. S értjük végül azt az ódai, csaknem fenséges magaslatot, hogy akár ostoroz, akár gúnyol, akár hibánkra figyelmeztet, akár megnyerni igyekszik a jobbulásnak, nem szűk látókörrel s nem a pártoskodás elfogult szellemének szavával teszi, hanem a hazáért rajongva aggódó, azért melegen érző és dobogó szívvel. Tiszta férfias és mellékes szempontoktól ment szándékkal. Éppen ez a tulajdonsága az, miben követői (s különösen *Bartók* Lajos) nem járnak az ő nyomában. Költeményeiben nem a nemzetnek objektíve felfogott érdeke szólal meg, hanem a szubjektív érzéstől sugallt pártcél. Pedig a politikai költészetnek csak addig van jogosultsága, csak addig kérhet helyet a politika a szépirodalom határán belül, míg nem sülyed alá pártérdekek szolgálatáig, míg napi vonatkozások mellett is első sorban általános nemzeti érdekeket szolgál.

Arany pedig ilyen általános, minden partikuláris árnyéktól ment célzattal írta költeményeit. S így nemcsak kitűnő elmélet írója a magyar politikai költészetnek, hanem egyúttal legönállóbb s legtisztább képviselője is. Azzá lett komoly erkölcsi deréksége, érző s hazájáért aggódó szíve s viszonyok valódi jelentőségét meglepő pontossággal észrevevő elméje által.

Sok tekintetben hasonlít Kemény Zsigmondhoz. Hasonlít nemcsak abban, hogy mindketten megírják az általuk művelt műfaj elméletét, hogy mindkettőnek a jelleme csupa komolyság, hogy Arany László is kitűnőleg a megfontolás, a merő értelem embere s hogy egyikök se merült bele a divatos jelszavak s a közélet felszínes áramlatainak ingoványába. De megegyeznek abban is, hogy számos termékeny gondolatuk van, melyek megvalósítása a magyar tudományosság és irodalom fajsúlyát a magyar közélet tekintélyét nagy mértékben fogja fokozni. Mert sok tekintetben — fájdalom — ma is azok között a fogyatkozások között élünk, melyeket ők káros voltukban feltűntettek.

Dr. Kristóf György.